

dr Artur Borcuch

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

Wpływ rynku płatności elektronicznych na ograniczanie szarej strefy

Wprowadzenie

Szara strefa to obszar, który utrudnia sprawne i efektywne funkcjonowanie gospodarki. Rozwój szarej strefy wynika m.in. z wysokiego opodatkowania społeczeństwa czy też nieefektywności sektora publicznego w redystrybucji dochodów z tytułu podatków, a ważnym czynnikiem przyczyniającym się do istnienia szarej strefy jest występowanie w gospodarce pieniądza gotówkowego. Pieniądz gotówkowy jest bowiem anonimowy i łatwy w użyciu. Ograniczania szarej strefy należy poszukiwać w rozwoju płatności elektronicznych (e-płatności)¹. E-płatności realizowane przy użyciu kart płatniczych stały się szczególną cechą nowoczesnej ekonomii (Arai 2004). Każda e-płatność pozostawia „śląd”, co pozwala na uzyskanie informacji na temat stron realizowanej transakcji.

Rozwój obszaru płatności elektronicznych w gospodarce napotyka na wiele barier. Najczęściej są nimi: słabo rozwinięta infrastruktura, niechęć ze strony społeczeństwa do e-płatności oraz wykluczenie finansowe. Niezbędne zatem stają się wszelkie działania realizowane zarówno przez bank centralny jak i organizacje kartowe, wspierające rozwój e-płatności w gospodarce.

Celem niniejszego artykułu jest pokazanie, że minimalizacja obiegu pieniądza gotówkowego w gospodarce istotnie przyczynia się do zmniejszenia szarej strefy. W artykule podjęto również próbę zbadania następującej hipotezy: im większy jest rynek płatności elektronicznych, tym mniejsza jest szara strefa występująca w danym kraju.

---

¹ Ogólnie rzecz ujmując, płatność elektroniczna może być określona jako płatność, która jest zainicjowana, realizowana oraz odbierana elektronicznie (*Single Euro Payments Area...* 2010).

1. Wielkość szarej strefy w Europie

Szara strefa występuje w każdej gospodarce. Jest ona szacowana jako nieuregulowana, niezadeklarowana część aktywności ekonomicznej wyrażona w procencie PKB (Packard, Koettl, Montenegro 2012). Jest ona również wynikiem nieprzestrzegania określonych reguł gry społeczno-gospodarczej (Gołębiowski 2007). Ograniczenie szarej strefy, nawet częściowe, miałyby istotne znaczenie dla wpływów budżetowych państwa (Polasik, Marzec, Fiszeder, Górka 2012).

W Europie w 2011 r. wielkość szarej strefy została oszacowana na ok. 2,2 bln euro. W porównaniu do 2007 r. zwiększyła się o 5% (wynosiła wówczas 2,1 bln euro), co można tłumaczyć kryzysem finansowym jaki miał miejsce w ostatnich latach. Oczywiście w różnych krajach szara strefa występuje w innej skali (zazwyczaj wynik podawany jest jako procent PKB). Dla przykładu w Niemczech czy Francji szara strefa wynosi ok. 13% PKB, w Szwajcarii lub Austrii szara strefa jest szacowana na 8% PKB, zaś w niektórych krajach Europy Środkowej i Wschodniej np. Bułgarii, Chorwacji, Litwie czy Estonii wynosi aż 30% PKB (Schneider, Kearney 2011). Z kolei na Ukrainie może ona stanowić 57% PKB, zaś w Gruzji nawet 67% PKB.

Można wyróżnić cztery główne czynniki, które powodują występowanie szarej strefy (wpływają one na jej wielkość oraz zakres). Po pierwsze są to oszczędności. Pracując poza sferą aktywnej gospodarki, uczestnicy omijają podatki i płatności dotyczące ubezpieczeń społecznych, a także omijają obowiązek podatkowy oraz regulacje związane z prawem pracy. Po drugie – brak poczucia „świadomości bycia winnym”. Szara strefa jest często postrzegana jako normalna sfera występująca w społeczeństwie i gospodarce. Po trzecie – łatwość uczestniczenia oznacza, że płatność gotówką czyni łatwiejszym brak zadeklarowania wykonywania pracy. Płatności gotówkowe ze względu na swoją anonimowość są trudne do wyśledzenia. Osoba, która pracuje „na czarno”, za wykonaną pracę uzyskuje zapłatę w gotówce. Po czwarte – niskie ryzyko wykrycia oznacza, że uczestniczenie w szarej strefie co prawda jest nielegalne, lecz niskie jest prawdopodobieństwo wykrycia i skazania (Schneider 2009).

W Polsce, według raportu Friedricha Schneidera oraz zespołu badawczego firmy A.T. Kearney (2010 r.) w szarej strefie wytwarzane 25,4% PKB (Schneider, Kearney 2011). Z kolei według GUS-u zakres gospodarki nieformalnej szacowany jest na 20% w 2010 r. (Pasternak-Malicka 2011).

F. Schneider wraz z zespołem badawczym A.T. Kearney w 2008 r. wskazali również, że bez rozwoju płatności elektronicznych w latach 2004–2008, wielkość szarej strefy mogła być wyższa o ok. 23 mld euro, co oznacza, że mogłaby sięgnąć 30% PKB (Płatności elektroniczne... 2010).

Tabela 1
Rozmiary szarej strefy w wybranych krajach Europy (2010 r.)

Kraj	Wielkość PKB (mld euro)	Wielkość szarej strefy (mld euro)	Wielkość szarej strefy jako% PKB
Niemcy	2477	344	14
Francja	1933	281	11
Wielka Brytania	1697	182	11
Holandia	588	59	10
Szwajcaria	399	32	8
Belgia	353	61	17
Szwecja	347	52	15
Austria	286	23	8
Włochy	1549	338	22
Hiszpania	1063	206	19
Grecja	230	58	25
Turcja	554	157	28
Polska	353	90	25
Czechy	145	24	17
Rumunia	122	36	30
Węgry	98	23	23
Słowacja	35	9	24
Bułgaria	36	12	33
Litwa	27	8	30
Estonia	14	4	29

Źródło: opracowanie własne na podstawie: F. Schneider, A.T. Kearney, *The ShadowEconomy in Europe, 2011. Using electronic payment systems to combat the shadow economy*, Visa 2011, s. 3.

Tabela 2
Rozmiary szarej strefy w Polsce jako% PKB w latach 1999–2007

Lata	1999–2001	2002–2004	2005–2007
Szara strefa	27,7	27,5	26,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie: K. Fialová, O. Schneider, *Labor Institutions and Their Impact on Shadow Economies in Europe*, Policy Research Working Paper 5913, The World Bank 2011, s. 7.

Tabela 3
Dynamika PKB (w% oraz poziom gospodarki nieformalnej (% PKB) w latach 2000–2010
(w %)

Rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
PKB	4,0	1,3	1,4	3,7	5,1	3,3	6,2	6,7	5,0	1,8	3,7*
Szara strefa	17,0	16,8	15,4	15,8	14,5	15,9	15,9	14,7	15,0	16,0	20,0*

* Prognoza.

Źródło: M. Pasternak-Malicka, *Wpływ koniunktury gospodarczej na aktywność gospodarstw domowych i podmiotów gospodarczych w szarej strefie*, „Studia i Prace Kolegium Zarządzania i Finansów SGH” 2011, z. 109, s. 150.

2. Rozwój rynku płatności elektronicznych a ograniczanie szarej strefy

Analizując zależność występującą między szarą strefą a elektronizacją gospodarki (w szczególności rozwojem obszaru płatności elektronicznych w gospodarce) na uwagę zasługują badania cyklicznie przeprowadzane przez profesora F. Schneidera (Uniwersytet Johanna Keplera w Linzu) we współpracy z zespołem badawczym firmy konsultingowej A.T. Kearney. Badania te są co roku publikowane w raporcie pt. „Szara strefa gospodarki europejskiej. Jak systemy płatnicze mogą pomóc w zwalczaniu szarej strefy” (*The Shadow Economy in Europe. Using payment systems to combat the shadow economy*). Wyniki raportu prezentują m.in. kompleksowe rozwiązania w zakresie stosowania płatności elektronicznych w gospodarce.

Badanie F. Schneidera z 2011 r. wykazało występowanie silnej korelacji między rozwojem płatności elektronicznych a rozmiarem szarej strefy w gospodarce analizowanych krajów. W krajach, gdzie płatności elektroniczne są spopularyzowane wśród społeczeństwa (np. Wielka Brytania czy Holandia), szara strefa jest dużo mniejsza niż w miejscach, gdzie płatności elektroniczne są mało popularne (np. Bułgaria czy Rumunia)(tamże).

Raport prezentuje również informacje o rozwiązaniach, które wdrożyły następujące kraje:

- Meksyk: władze ustanowiły specjalny fundusz, z którego finansowane są dopłaty do terminali płatniczych zainstalowanych u właścicieli małych sklepów;
- Kolumbia i Argentyna: wprowadzono ulgi w podatku od sprzedaży podczas której płatności detaliczne były realizowane z użyciem kart płatniczych;
- Wielka Brytania i Singapur: instytucje państwowe zaczęły wykonywać i akceptować płatności elektroniczne np. w sferze wynagrodzeń pracowników czy płatności podatkowych (tamże).

Powyższe przykłady są dowodem na sformułowanie następującego poglądu: rozliczenia bezgotówkowe powinny być standardem w zakresie transakcji zwią-

zanych z obrotem gospodarczym. Sprzyja to bowiem ograniczaniu szarej strefy, co pośrednio przedkłada się na wzrost dochodów budżetowych oraz zwiększenie jawności obrotów podmiotów gospodarczych.

3. Efektywność obrotu bezgotówkowego i gotówkowego w gospodarce

W zakresie sektora publicznego na uwagę zasługuje obniżanie kosztów dystrybucji różnego rodzaju świadczeń (emerytury, renty i zasiłki socjalne), jak i otrzymywania należności, głównie poprzez likwidację kas w instytucjach, w tym w urzędach skarbowych (utrzymywanie kas przez organy skarbowe byłoby zbędne) (Damińska, Tochmański, Kowalczyk i in. 2008). Jak istotne są to koszty może świadczyć przykład z Polski, gdzie według danych ZUS-u ok. połowy uprawnionych odbiera swoje świadczenia w gotówce, co kosztuje Zakład ok. 300 mln złotych rocznie (tamże).

Tabela 4
Zalety obrotu bezgotówkowego

Dla dłużników	Dla wierzycieli	Dla sektora bankowego	Dla rządu	Dla gospodarki
wygoda	redukcja kosztów związanych z obsługą obrotu gotówkowego	redukcja kosztów związanych z obsługą obrotu gotówkowego	ograniczenie tzw. szarej strefy poprzez możliwość kontroli przeprowadzanych transakcji	większe dochody budżetu państwa i możliwość generalnego obniżenia podatków
oszczędność czasu	pewność otrzymania zapłaty (przy zleceniach obciążeniowych)	ograniczenie strat związanych z przestępstwami gotówkowymi	wzrost dochodów budżetowych z tytułu zwiększonych podatków z racji zmniejszania tzw. szarej strefy	szybszy cykl rozliczeniowy
dotądowy dochód z utrzymania zwiększonych środków na rachunku	ograniczenie ryzyka zapłaty fałszywą gotówką	możliwość szerszej akcji kredytowej	spadek przestępczości	zmniejszenie udziału pieniądza gotówkowego w obiegu w podaży pieniądza
bezpieczeństwo dokonania transakcji	możliwość identyfikacji dłużnika i zwrotu mu środków			wsparcie rozwoju gospodarczego w kraju

Źródło: A. Tochmański, *Strategia rozwoju systemu płatniczego i obrotu bezgotówkowego w Polsce*, Forum Obrotu Bezgotówkowego, Warszawa, 18 maja 2006 r., (prezentacja ppt.), s. 14.

Rozwój obrotu bezgotówkowego może być inspirowany przez różne środowiska. Austria, Niemcy i Słowenia to kraje z długą tradycją rozwoju sektora bankowego i zarazem obrotu bezgotówkowego. Wysokie dochody społeczeństwa, zaawansowany poziom edukacji obywateli oraz rozwinięty system regulacji sprzyjają elektronicznej rozliczeń dokonywanych między mieszkańcami a sektorem publicznym. W celu promocji rachunków bankowych w tych państwach zaimplementowano następujące działania:

- wprowadzanie regulacji obligujących do obrotu bezgotówkowego w wybranych sferach gospodarki (Austria, Niemcy);
- likwidacja opłat za prowadzenie rachunku bankowego w przypadku utrzymania środków powyżej określonego poziomu oraz intensywne akcje promocyjne połączone z finansowymi bonusami (Niemcy);
- obowiązek stosowania płatności bezgotówkowych przez osoby prawne (Słowenia) oraz nakaz bezgotówkowego regulowania zobowiązań podatkowych przez osoby fizyczne (Słowenia) (Kozłiński 2008).

W Europie ważnym przykładem rozwoju obrotu bezgotówkowego było uruchomienie i rozwijanie projektu SEPA (*Innovations in retail payment...* 2012)² oraz wdrożenie Dyrektywy o usługach płatniczych do prawa krajów Unii Europejskiej, co m.in. spowodowało, że w 2010 r. Włochy wprowadziły obowiązkowe płatności drogą elektroniczną dla sfery B2B (przedsiębiorstwo-przedsiębiorstwo) przy transakcjach powyżej 5 tys. euro. Warto odnotować, że we Francji i Turcji wprowadzono analogiczny obowiązek, zaś w Bułgarii taki obowiązek prawny dotyczy płatności powyżej 7,5 tys. euro (Schneider, Kearney 2011). Na uwagę zasługuje również rozwój bankowości online. W 2012 r. z usług tej formy bankowości korzystało 40% Europejczyków (de Dalne, Longoni, Srepcic 2012).

Jak już wspomniano, ważnym czynnikiem wspierającym zmniejszanie szarej strefy jest dążenie do minimalizacji obrotu gotówkowego w systemie finansowym danego kraju. Aby ten cel mógł zostać zrealizowany, bank centralny musiałby wyrazić zgodę na rezygnację z renty menniczej (chyba, że zostałby emitentem pieniądza cyfrowego), społeczeństwo musiałoby uznać wyższość pieniądza bezgotówkowego (kart płatniczych, płatności online itd.) nad monetami i banknotami³, zaś podmioty finansowe musiałby stworzyć odpowiednią infrastrukturę dla

---

² Warto odnotować, iż projekt SEPA miał być realizowany w Europie na zasadzie samoregulacji. Jednak zbyt powolny proces migracji do SEPA spowodował, iż Parlament Europejski w lutym 2012 r. przyjął Rozporządzenie 260/2012 określające techniczne i biznesowe wymagania dla polecenia przelewu i polecenia zapłaty w euro oraz zmieniające Rozporządzenie 924/2009. Regulacja określa daty migracji do systemów SCT i SDD na: 1 lutego 2014 r. dla krajów strefy euro. Z kolei kraje spoza strefy euro (np. Dania, Norwegia i Szwecja) mają dłuższy okres migracji – do 30 października 2016 r. (Macknight 2012).

³ Wyższość ta może się przejawiać ucyfrowieniem życia gospodarczego i społecznego. A to w konsekwencji może prowadzić do zjawiska, że płacenie gotówką będzie po prostu przeżytkiem (Skinner 2007).

realizowania e-płatności⁴. Obecnie, stworzenie społeczeństwa bezgotówkowego wydaje się pomysłem zbyt idealistycznym, choć np. rozwój systemów pieniądza elektronicznego daje podstawę do dyskusji w tym względzie (Hubbard, O'Brien 2012). Niemniej jednak warto wskazywać na rozwiązania prowadzące do ograniczania ilości pieniądza gotówkowego w gospodarce.

Tabela 5
Działania rządu w celu zachęcania do płatności elektronicznych

Działanie	Kraje wprowadzające dane działanie	Właściwe dla...	
		Krajów rozwijających się	Krajów rozwiniętych
Redukcja VAT dla płatności kartowych	Kolumbia, Argentyna, Korea Południowa	możliwe	nie
Wspieranie terminalizacji sprzedawców	Meksyk, Włochy, Korea Południowa	tak	nie
Ograniczenia transakcji gotówkowych w specyficznych sektorach (np. usługi)	Włochy (faza wprowadzania)	tak	tak
Promowanie kart dla wybranych płatności (np. taksówki)	Korea Południowa, Meksyk, Włochy	nie	tak
Wspieranie płatności niskogotówkowych i technologii zbliżeniowej	Holandia, Włochy	możliwe	tak
Promocja kart przedpłaconych w celu włączenia do systemu bankowego	potencjalnie do zrealizowania	tak	nie
Płatności socjalne poprzez systemy elektroniczne lub karty przedpłacone	Rosja (karty do dokonywania zakupów), Włochy (społeczne karty przedpłacone)	tak	tak

Źródło: F. Schneider, A.T. Kearney, *The Shadow Economy in Europe, 2009. Using electronic payment systems to combat the shadow economy*, Visa 2009, s., s. 11.

Wzrost ilości pieniądza gotówkowego w obiegu jest jedną z konsekwencji występowania gospodarki nieformalnej i przeprowadzanych w niej transakcji (Gołębiowski 2007). Biorąc pod uwagę popularność gotówki, warto zastanowić się nad argumentami przywiązania społeczeństwa do tej formy płatności. Najczęściej wymienianymi czynnikami przyczyniającymi się do korzystania z gotówki są: anonimowość, wygoda oraz zerowe koszty z punktu widzenia konsumenta.

⁴ Krajami świata najbardziej zaawansowanymi pod względem powszechności płatności elektronicznych są Korea Południowa, Singapur oraz Japonia. Za pomocą pieniądza cyfrowego można tam płacić za bilety autobusowe lub kolejowe, płacić za miejsce parkingowe, kupować kawę w automatach czy dokonywać opłaty przy wejściu imprezy sportowe (Khan, M. Craig-Lees 2009).

Anonimowość to jedna ze specyficznych cech gotówki, ponieważ w porównaniu do innych instrumentów płatniczych, gotówka nie pozostawia śladów dokonanej transakcji. Trzeba jednak podkreślić, mimo że gotówka jest powszechnie stosowana w szarej strefie, to nie ona bezpośrednio ją tworzy, jak również nie przyczynia się wprost do jej powstawania. Drugą przesłanką dokonywania płatności w formie gotówkowej jest wygoda, która przejawia się w szybkości dokonywania transakcji. Trzecim czynnikiem korzystania z gotówki są zerowe koszty z punktu widzenia konsumenta co oznacza, że postrzega on gotówkę jako darmową. Innymi przesłankami dokonywania płatności w formie gotówkowej są: niski poziom „ubankowienia” społeczeństwa oraz mało efektywne korzystanie z usług bankowych przez osoby posiadające rachunek bankowy; nierównomierne nasycenie infrastruktury bankowej (placówki i filie bankowe, bankomaty, terminale POS⁵) szczególnie w małych miejscowościach. Należy również odnotować, że dla wielu osób bardzo ważnym czynnikiem przyczyniającym się do używania gotówki jest jej fizyczne posiadanie (*Strategia rozwoju obrotu...* 2009).

Tabela 6
Działania zmierzające na rzecz zmniejszania szarej strefy

Ogólne inicjatywy	Działania na rzecz wycofania gotówki z obiegu
Wprowadzanie odpowiednich regulacji prawnych	Zniechęcanie do obiegu gotówkowego
Stworzenie w społeczeństwie „świadomości bycia winnym”	Poszerzanie obszaru akceptowania płatności kartami płatniczymi
Zredukowanie biurokracji	Zachęcanie do stosowania POS-ów
Rozwijanie programów włączenia finansowego	Wzrost płatności elektronicznych
Redukowanie korzyści materialnych wynikających z szarej strefy	Zachęcanie do otwierania depozytów gotówkowych

Źródło: F. Schneider, A.T. Kearney, *The Shadow Economy in Europe, 2010. Using electronic payment systems to combat the shadow economy*, Visa 2010, s. 12.

Z punktu widzenia gospodarki (makro) jak i poszczególnych przedsiębiorstw (mikro) gotówka implikuje określone koszty. Szacuje się, że przejście z systemu finansowego opartym na pieniądzu gotówkowym do systemu finansowego, gdzie są wyłącznie płatności elektroniczne pozwoliłoby na oszczędności w gospodarce w wysokości ok. 1% PKB (Garcia-Swartz 2006). Z kolei według szacunków Komisji Europejskiej, koszt zagregowany dla systemu płatniczego w Unii Europejskiej wynosi ok. 2–3% PKB. Niemniej jednak w niektórych krajach np.

⁵ Terminale Point of Sale – punkty handlowe.

w Szwecji czy Holandii koszt usług płatniczych jest zauważalnie niższy i wynosi 0,3–0,5% PKB. Głównym determinantem kosztu systemu płatniczego jest korzystanie z gotówki, które wynosi ok. 60–70% całkowitego kosztu. Niższy koszt w krajach Beneluksu i krajach skandynawskich wynika z efektywnego stosowania elektronicznych instrumentów płatniczych (de Haan, Oosterloo, Schoenmaker 2009). W odniesieniu do krajów skandynawskich warto odnotować, że szczególnie tam widać proces szybkiego wypierania banknotów i monet. W 2008 r. w Finlandii, Norwegii i Szwecji⁶ udział płatności gotówką oscylował poniżej 50% (Polasik, Marzec, Fiszeder i in. 2012).

Można spotkać się również z zależnością, że 10% wzrostu w płatnościach bezgotówkowych (elektronicznych) implikuje wzrost PKB o 0,5% (Strawiński 2012). W odniesieniu do Unii Europejskiej, Europejska Rada ds. Płatności szacuje koszty gotówki na nie mniej niż 50 miliardów euro rocznie, tj. 0,4–0,6% PKB, z czego sektor bankowy ponosi 65% kosztów ogółem (ok. 32 miliardy euro rocznie). W Polsce koszty gotówki szacowane są na około 1% PKB (ok. 10 mld zł), z czego duża ich część ponoszona jest przez bank centralny oraz banki komercyjne (*Raport ewaluacyjny...* 2010). Dla przedsiębiorców koszty gotówki szacuje się od 0,3% przychodu ze sprzedaży przez dużych detalistów (np. markety spożywcze) aż do 3% wielkości sprzedaży z automatów (np. automatów sprzedających kawę). Obsługa gotówki staje się niewygodna dla zarządzających kinami, teatrami, salami koncertowymi oraz na stacjach paliwowych. Średnio w ciągu dnia pracownicy spędzają ok. 1 godzinę zarządzając gotówką: od przygotowania dziennika rachunków, po transport gotówki, aż do wykonywania depozytów i wypłat pieniądza (Schneider, Kearney 2010).

Mając na uwadze powyższe rozważania następnym zagadnieniem staje się analiza czynników, które zachęcałyby do upowszechnienia e-płatności w społeczeństwie (a przy tym redukcji szarej strefy). Można wymienić cztery takie czynniki:

- zniechęcanie do obiegu pieniądza gotówkowego. Łatwy dostęp do gotówki zwalnia przechodzenie w sferę transakcji elektronicznych. Brak opłat związanych z wypłatą gotówki z bankomatu w efekcie jest zachętą do zapłaty banknotami czy monetami w punktach sprzedaży;

---

⁶ W odniesieniu do Szwecji można spotkać się z poglądem, że będzie to pierwszy kraj w Europie gdzie płatności elektroniczne będą jedyną formą dokonywania płatności. Obecnie, w większości miast tego kraju, w środkach publicznego transportu gotówka nie jest akceptowana. Biletami są zatem karty przedpłacone lub specjalne smsy zapisane w telefonach komórkowych. W Szwecji są również miasta, w których są banki nie przyjmują/wydają gotówki. Problemem, jaki wylania się w tym względzie to kwestia starszych osób, mieszkających na wsiach, które nie posiadają kart kredytowych, a nawet jak posiadają to nie potrafią ich użyć do wypłaty gotówki. W zakresie elektronicznych instrumentów płatniczych warto zaznaczyć, że w Szwecji niektóre z kościołów (Carl Gustaf Church w Karlshamn) zainstalowały w budynkach czytniki kart płatniczych, aby wierni mogli w taki sposób oferować datki. Elektroniczacja pieniądza w Szwecji sprawiła również, że liczba napadów na banki spadła z 110 w 2008 r. do 16 w roku 2011. Z drugiej strony liczba przestępstw cyfrowych (skomputeryzowanych przypadków oszustw np. *skimming*) wzrosła z 3304 w 2000 r. do 20000 w 2011 r. (*Sweden Edges Closer...* 2012).

Tabela 7
Koszty gotówki w wybranych podmiotach funkcjonujących w gospodarce

Podmiot	Procent całkowitej sprzedaży	
	od	do
Wielcy detaliści (np. markety spożywcze)	0,3 proc.	0,5 proc.
Publiczne środki przewozu	0,8 proc.	1,5 proc.
Miejsca parkingowe	2,0 proc.	2,5 proc.
Automaty samoobsługowe	2,0 proc.	3,0 proc.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: F. Schneider, A.T. Kearney, *The Shadow Economy in Europe, 2010. Using electronic payment systems to combat the shadow economy*, Visa 2010, s. 13.

- zachęcanie do płacenia w POS-ach. Europejczyk dokonuje średnio ok. 1 tys. płatności w ciągu roku, z czego 80% to płatności gotówkowe. Są to w głównej mierze płatności niskokwotowe – poniżej 15 euro. Stosowanie zachęt dla ludzi np. obniżkę VAT przy zakupach kartą płatniczą, czy znoszenie dodatkowych opłat dla kart płatniczych są dobrymi sposobami aby zmienić obecne postępowanie;
- wzrost liczby płatności elektronicznych. Ważnym inicjatorem płatności elektronicznych jest państwo (sfera publiczna). Można wyróżnić następujące obszary wspierania płatności elektronicznych: obowiązkowe wypłaty na konta bankowe dla pracowników sfery publicznej, bezrobotni mogą pobierać zasiłki poprzez dystrybuowane karty przedpłacone, podatki i opłaty mogą być dokonywane online. Dla przykładu wszystkie rządowe płatności w Korei Południowej są dokonywane w formie elektronicznej;
- zachęcanie do zakładania rachunków bankowych. Jedną z form takich zachęt jest atrakcyjne oprocentowanie rachunku;
- rozszerzanie miejsc akceptowania kart płatniczych. Akceptowanie płatności kartami debetowych i kart kredytowych w Europie nie jest powszechne. Nawet w krajach, gdzie jest wielka liczba POS-ów, takich jak Portugalia czy Turcja, znajdują się obszary działalności handlowej (np. fast foody w Portugalii) oraz regiony geograficzne (np. Anatolia w Turcji), gdzie proces adaptacji elektronicznych form płatności form jest bardzo powolny. Kraje z ograniczoną siecią POS-ów mogą poczynić pierwszy krok w stronę zachęcenia klientów w bezgotówkowe płatności powodując, że będzie łatwiej płacić kartą. Obszary gospodarki, gdzie jest wysoki odsetek płatności niskokwotowych oraz wysoki udział szarej strefy (np. bary) są dobrym miejscem do rozpoczęcia takich działań (Schneider, Kearney 2011).

W zakresie działań mających na celu rozszerzanie miejsc akceptujących karty płatnicze na uwagę zasługuje programy realizowane w Polsce⁷, tzn. „Kartą VISA

⁷ Wskazując na programy polegające na rozszerzeniu miejsc akceptujących karty płatnicze w Polsce warto jednak pamiętać o przeszkodach w rozwoju rynku kart płatniczych. Na szczególną

zapłacisz wszędzie” (organizacja VISA) oraz „Innovation for Poland” (organizacja Mastercard).

Program rozwoju sieci akceptacji kart płatniczych „Kartą VISA zapłacisz wszędzie” został uruchomiony przez organizację VISA na początku 2010 r. Program ten ma na celu podwojenie liczby terminali POS w Polsce do roku 2015 z ok. 200 tys. (w 2010 r.) do 400 tys. (w 2015 r.). Program, który jest finansowany przez banki wydające karty, koncentruje się na pozyskiwaniu punktów handlowo-usługowych, które do tej pory nie akceptowały kart płatniczych. W ramach tego programu banki członkowskie Visa w Polsce przeznaczą w ciągu 5 lat ponad 200 mln zł na wsparcie rozwoju akceptacji kart. Do końca września 2011 r. zainstalowano ok. 56 tys. nowych terminali POS u blisko 38 tys. akceptantów, którzy nie przyjmowali wcześniej kart płatniczych (Maciejewski 2012).

Program „Innovation for Poland” został uruchomiony 1.01.2011 r. przez organizację MasterCard, której celem jest wspieranie banków wydających karty płatnicze z logo MasterCard, w zakresie wprowadzania innowacyjnych produktów takich jak: karty zbliżeniowe, płatności mobilne NFC, karty z wyświetlaczem czy karty multiplikacyjne. W ramach programu ma powstać fundusz finansowany przez agentów rozliczeniowych, na których została nałożona dodatkowa opłata w wysokości 0,025% od wartości transakcji dokonywanych kartami płatniczymi (tamże).

Zakończenie

Wzrost e-płatności w gospodarce niewątpliwie sprzyja ograniczaniu szarej strefy. W krajach Europy Zachodniej większa strefa płatności elektronicznych spowodowała, że szara strefa uległa zmniejszeniu (np. szara strefa w Niemczech czy Francji wynosi 11% PKB). Z kolei w krajach Europy Centralnej i Wschodniej mniejsza strefa płatności elektronicznych powoduje, że szara strefa jest wysoka (np. w Bułgarii szara strefa wynosi ona 33% PKB, zaś w Rumunii 30% PKB).

Biorąc pod uwagę rozwiązania systemowe zwiększające rozmiar sektora e-płatności w gospodarce na uwagę zasługują m.in.:

- obowiązek stosowania obrotu bezgotówkowego dla osób prawnych;
- nakaz bezgotówkowego regulowania wszelkich zobowiązań podatkowych⁸;

uwagę zasługują w tym względzie opłaty *interchange*. W Polsce opłaty *interchange* są najwyższe w Unii Europejskiej i wynoszą 1,60% dla VISA i 1,64% dla MasterCard. W Czechach jest to 1% dla Visa i 1,10% dla Mastercard, w Wielkiej Brytanii 0,37% dla obu systemów, zaś w Finlandii 0,19% i 0,23% – są najniższe w UE. Średnia europejska stawka wynosi natomiast 0,72% i 0,77%. Z wymiaru stawek opłaty *interchange* są niezadowoleni polscy akceptanci, ponieważ to oni są jej ostatecznymi płatnikami. Tymczasem wydawcy kart i organizacje kart płatniczych nie są zainteresowani ich obniżeniem, ponieważ oznacza to ich niższe dochody. (Obzejta, Wołk 2012).

⁸ W odniesieniu do zobowiązań podatkowych w Polsce warto zwrócić uwagę na liczbę deklaracji podatkowych składanych drogą elektroniczną. w 2008 r. podatnicy złożyli w formie elektronicznej 104 tys. deklaracji podatkowych, w 2009 r. było to 760 tys., a w 2010 r. już ponad 3,4 mln

- znoszenie opłat za prowadzenie rachunku bankowego w przypadku utrzymywania środków powyżej określonego poziomu oraz intensywne akcje promocyjne połączone z finansowymi gratyfikacjami.

Istnieją jednak przeszkody w zakresie wycofania gotówki z obiegu finansowego. Gotówka jest bowiem prosta w użyciu, anonimowa, zaś koszty transakcyjne gotówki dla społeczeństwa są zerowe. Niemniej jednak, dla gospodarki pieniądź gotówkowy jest drogi w użyciu, jeżeli weźmiemy pod uwagę chociażby jego obsługę, infrastrukturę (koszt obiegu pieniądza gotówkowego w Polsce wynosi ok. 1% PKB).

Można podać kilka argumentów i propozycji rozwoju systemów e-płatności, które w efekcie przyniosą gospodarce wymierne korzyści:

- w zakresie sektora publicznego na uwagę zasługuje obniżanie kosztów dystrybucji różnego rodzaju świadczeń (emerytury, renty i różnego rodzaju zasiłki socjalne). Warto zatem wspierać tworzenie e-systemów przy pomocy których można świadczyć płatności socjalne na rzecz społeczeństwa;
- należy rozszerzać infrastrukturę w zakresie miejsc akceptowania płatnościami kart płatniczych;
- należy wspierać wzrost liczby płatności elektronicznych m.in. w taki sposób, iż za wypłaty z bankomatów powinny być pobierane opłaty;
- należy zachęcać i promować zakładanie rachunków bankowych przez społeczeństwo. Interesującym pomysłem może być dotowanie przez państwo rachunków bankowych dla osób finansowo wykluczonych;
- jedną z propozycji rozwoju systemów e-płatności może być obniżenie podatku VAT na produkty kupowane kartą płatniczą;
- należy wspierać tworzenie funduszu, który subsydiowałby przedsiębiorców akceptujących płatności kartowe szczególnie z małych miast i ośrodków wiejskich.

Bibliografia

- Antczak R., Nachyła D., Klimek M., *Wpływ przyspieszonego rozwoju szerokopasmowego dostępu do Internetu na polską gospodarkę*, Raport, Deloitte, Warszawa 2012.
- Arai K., *Eliminate of Competitors: Some economics of Payment Card Association*, The Institute of Social and Economic Research, Osaka University, Discussion Paper No. 612, July 2004.
- Damińska A., Tochmański A., Kowalczyk E., Dąbrowski K., Ciok M., Spoz W., Wiśniewski M., Niziołek P., Olkowska A., *Obrót bezgotówkowy – zalety i korzyści wynikające z jego upowszechnienia*, Narodowy Bank Polski Departament Systemu Płat-

- niczego, Grupa Robocza ds. Programu Obrotu Bezgotówkowego przy Koalicji na Rzecz Obrotu Bezgotówkowego i Mikropłatności, Warszawa, Listopad 2008.
- Fialová K., Schneider O., *Labor Institutions and Their Impact on Shadow Economies in Europe*, Policy Research Working Paper 5913, The World Bank 2011.
- Garcia-Swartz D.D., Hahn R.W., Layne-Farrar A., *The move Towards a Cashless Society: A Closer Look at Payment Instrument Economics*, „Review of Network Economics” 2006, Vol. 5, Issue 2.
- Gołębiowski G., *Zjawisko szarej strefy z uwzględnieniem gospodarki polskiej*, „Współczesna Ekonomia” 2007, nr 1.
- Haande J., Oosterloo S., Schoenmaker D., *European Financial Markets and Institutions*, Cambridge University Press, Cambridge – New York 2009.
- Hubbard R.G., O’Brien A.P., *Money, Banking, and the Financial System*, Prentice Hall, Boston-Columbus 2012.
- Innovations in retail payment, Report on the Working Group on Innovations in Retail Payments*, Committee on Payment and Settlement Systems, Bank for International Settlements, May 2012.
- Khan J., Craig-Lees M., „Cashless” transactions: perceptions of money in mobile payments, „International Business & Economics Review” 2009, Vol. 1, No. 1.
- Koźliński T., *Obrót bezgotówkowy w Polsce oraz innych krajach Unii Europejskiej – Thinking outsider the box*, Raport z projektu, NBP – Departament Systemu Płatniczego, Warszawa 2008.
- Lange de J., Longoni A., Srepcin A., *Online payments 2012. Moving beyond the web*, Ecommerce Europe, Innopay, May 2012.
- Maciejewski K., *Analiza funkcjonowania opłaty interchange w transakcjach bezgotówkowych na rynku polskim*, Narodowy Bank Polski, Warszawa 2012.
- Macknight J., *The Long March to SEPA*, <http://gtnews.com/feature/621.cfm> [dostęp: 20.03.2012 r.].
- Obzejta Ł., Wołk M., *Gra o wysoką stawkę*, „Bank” 2012, nr 1.
- Packard T., Koettl J., Montenegro C.E., *In From the Shadow. Integrating Europe’s Informal Labor*, The World Bank, Washington 2012.
- Pasternak-Malicka M., *Wpływ koniunktury gospodarczej na aktywność gospodarstw domowych i podmiotów gospodarczych w szarej strefie*, „Studia i Prace Kolegium Zarządzania i Finansów SGH” 2011, z. 109.
- Płatności elektroniczne a szara strefa 2010*, <http://www.finance.egospodarka.pl/68856,Platnosc-elektroniczne-a-szara-strefa-2010,1,48,1.html> [dostęp: 28.07.2011 r.].
- Polasik M., Marzec J., Fiszeder P., Górka J., *Modelowanie wykorzystania metod płatności detalicznych na rynku polskim*, „Materiały i Studia NBP” 2012, z. 265.
- Raport ewaluacyjny do Programu rozwoju obrotu bezgotówkowego w Polsce na lata 2010–2013*, wrzesień 2010.
- Schneider F., Kearney A.T., *The Shadow Economy in Europe, 2010. Using electronic payment systems to combat the shadow economy*, Visa 2010.
- Schneider F., Kearney A.T., *The Shadow Economy in Europe, 2011. Using electronic payment systems to combat the shadow economy*, Visa 2011.
- Schneider F., Kearney A.T., *The Shadow Economy in Europe. Using payment systems to combat the shadow economy*, Visa 2009.

- Single Euro Payments Area. Seven Progress Report. Beyond theory and Practice*, European Central Bank, Frankfurt 2010.
- Skinner Ch., *The Future of Banking in a Globalised World*, John Wiley & Sons, Chichester 2007.
- Strategia rozwoju obrotu bezgotówkowego w Polsce na lata 2009-2013 (projekt)*, Narodowy Bank Polski, Związek Banków Polskich, Koalicja na Rzecz Obrotu Bezgotówkowego i Mikropłatności, luty 2009.
- Strawiński L., *Płatności mobilne – szansa na rozwój sieci płatności krajowych*, „Człowiek i Dokumenty” nr 18. Źródło: http://www.pwpw.pl/kwartalnik_archiwum.html?id=24&magCid=34 [dostęp: 10.10.2012 r.].
- Sweden Edges Closer To Becoming Cashless Society*, http://www.huffingtonpost.ca/2012/03/17/sweden-cashless-money-paper-coin_n_1355255.html [dostęp: 13.03.2012 r.].
- Tochmański A., *Strategia rozwoju systemu płatniczego i obrotu bezgotówkowego w Polsce*, Forum Obrotu Bezgotówkowego, Warszawa, 18 maja 2006 r., (prezentacja ppt.).

Słowa kluczowe: Szara strefa, płatności elektroniczne, pieniądź

The influence of electronic payments on the reduction in the shadow economy

Summary

The shadow economy is the area that simplify the smooth and effective functioning of the economy. An important factor that contributes to the existence of the shadow economy is the presence of cash in the economy. Reduction of the shadow economy should be sought in the development of electronic payments (e-payments).

The development of the area of electronic payments in the economy encounter many barriers. These are: poor infrastructure, the reluctance of the society to e-payments and financial exclusion. Central bank and payment organizations should support the development of e-payments in the economy.

The purpose of this article is to show that minimizing the circulation of cash in the economy contributes significantly to reducing the shadow economy. The article also attempts to explore the following hypothesis: the larger the area of electronic payments, the lower the shadow economy occurs in the economy.

Key words: Shadow economy, electronic payments, money